

ŽĒLSIRDĪGO MĀSU SAGATAVOŠANA LATVIJAS TERITORIJĀ 19. GS.

Sisters of Charity Training on the Latvian Territory in the 19th Century

Olga Fokina

Inga Millere

Kristaps Circenis

Liāna Deklava

Rīgas Stradiņa universitāte

Abstract. *In 1772 Daugavpils (Dyneburg) was incorporated into the Russian Empire and remained the main city of the province of Daugavpils. In 1796 it was incorporated into Belarus province and later in 1802 into Vitebsk province. In 1864 16 countries joined officially the First Geneva Convention “For the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field”. In 1867 Russia including Latvia also joined the Geneva Convention. That year the Russian association for wounded and sick soldiers care was established. Over time the Russian association for wounded and sick soldiers care changed its original name. In 1879 it was given the new official name, “the Russian Red Cross Society”. The Committees of the Russian Red Cross were established in all the provinces of Russian gubernias, so in Vidzeme and Kurzeme they were in Riga and Jelgava, but Latgale was under the control of the Committee of Vitebsk gubernia. The communities of the Red Cross charity of Mercy were founded to prepare the female sanitary staff for the medical care of the sick and the wounded during the war and to provide nursing care in hospitals, military hospitals and private homes during peacetime. The Vitebsk local committee of the Russian Red Cross supported the activities of Charity Nurses Community in Vitebsk.*

Keywords: *Charity Nurses, the Russian Red Cross, training.*

Ievads

Introduction

Ar Polijas sadalīšanu 1772. gadā, Latgale nonāca zem Krievijas valdības līdz 1918. gadam. Administratīvā ziņā Latgale bija sadalīta trijos apriņķos: Daugavpils (senākais nosaukums Dinaburgs), Rēzeknes (Režica) un Ludzas (Łucina). 1772. gadā Daugavpili pievienoja pie Krievijas un tā kļuva par galveno pilsētu šajā provincē. Vēlāk, 1777. gadā, šī province bija nosaukta par Polockas guberņas apriņķo pilsētu. 1796. gadā šo teritoriju pievienoja Baltkrievijas guberņai un vēlāk, 1802. gadā, Vitebskas guberņai (Soikāns, 1924).

Dažādu valstu starptautiskā sadarbība palīdzības sniegšanā slimiem un ievainotiem pirmo reizi realizējās 1862. gadā (Сорокина, 1994). 1864. gadā Ženēvas konvencijai „Par ievainoto un slimo karavīru stāvokļa uzlabošanu” oficiāli pievienojas 16 valstis. 1867. gadā Ženēvas konvencijai pievienojās arī Krievija, kuras sastāvā tolaik atradās Latvija. Sarkanā Krusta kustības intensitāte lielākoties saistīta ar kariem (Nagobads, 2003). Pirmo reizi Krievijas biedrības aktivitāte starptautiskā līmenī izpaudās 1870. gadā, kad Krievija sniedza palīdzību ievainotiem franču–prūšu karā (1870–1871). Pēc laika Krievijas ievainoto un slimo karavīru gādības biedrība nomainīja savu sākotnējo nosaukumu. Jauno oficiālo nosaukumu „Krievijas Sarkanā Krusta biedrība” tai piešķīra 1879. gadā (Грибанов, 1990). Krievijas Sarkanais Krusts savas komitejas bija izveidojis visās plašās impērijas guberņās, tātad Vidzemei un Kurzemei tās atradās Rīgā un Jelgavā, bet Latgale bija pakļauta Vitebskas guberņas komitejai. Guberņas Sarkanā Krusta komitejas priekšgalā formāli atradās gubernators, bet komitejas vadībā ietilpa prominentākie sabiedrības pārstāvji – muižnieki, mācītāji, rūpnieki, baņķieri, tirgotāji, arī advokāti, ārsti un skolotāji (Nagobads, 2003).

Krievijas Sarkanā Krusta Biedrības mērķis bija sniegt kara administrācijai palīdzību ievainoto un slimo karavīru kopšanā kara laikā, nodrošinot tiem ārstniecisko un cita veida palīdzību. Miera laikā Biedrības iestādes nodrošināja palīdzību sakropļotiem kara dalībniekiem, izmantojot šim mērķim ziedotās summas. 1893. gada 18. aprīlī apstiprināja Krievijas Sarkanā Krusta Biedrības Statūtus. Tajos noteica biedrības sastāvu un galvenos darbības virzienus. Pamatojoties uz Krievijas Sarkanā Krusta Statūtiem, Biedrības sastāvs veidojās no Biedrības locekļiem (godājamiem, labdarīgiem un faktiskiem) un no sacenšanās locekļiem. Krievijas Sarkanā Krusta nodaļās pastāvēja vietējās Valdības un Biedrības komitejas ievainoto un slimo karavīru kopšanai un tās atradās īpašas Labdarības biedrības pakļautībā. Sarkanā Krusta nodaļās bija zīmogs ar Grieķu krusta zīmējumu un uzrakstu, kur tika uzrādīts nodaļas nosaukums (LVVA, 102.f., 1.apr., 111.l., 2., 4.–5. lpp).

Lielāko karu atbalsis Latvijas teritorijā līdz Kurzemes guberņai nonāca krievu - turku kara laikā (1877–1878). Tieši tad Krievijas Sarkanais Krusts savas komitejas izveidoja visās plašās impērijas guberņās. Latvijā tās darbojās Vidzemes un Kurzemes guberņās (Rīgā un Jelgavā). Krievu–turku kara laikā tās vadīja žurnālists un sabiedriskais darbinieks Aleksandrs Vēbers (1848–1910), kuram par palīdzības sniegšanu slimiem un ievainotiem karavīriem Krievijas Sarkanā Krusta galvenā valde piešķīra divas Sarkanā Krusta goda balvas. 1884. gadā Jelgavas Sarkanā Krusta nodaļas vadību no A.Vēbera pārņēma ārsts Jēkabs Bullis (1852–1887). Pēc viņa nāves šo Jelgavas organizāciju vadīja Jānis Čakste (1859–1927) (Nagobads, 2003). Latgalē Sarkanā Krusta aktivitātes ir saistītas ar Daugavpils Sarkanā Krusta nodaļu (LVA, 2176.f., 1-v apr., 32. l., 6, 28, 32.–34. lpp.).

Viens no Krievijas Sarkanā Krusta uzdevumiem bija nodrošināt slimnieku aprūpi hospitāļos, slimnīcās un privātmājās miera laikā. Līdz ar to šī raksta mērķis bija veikt vēsturisko pārskatu par žēlsirdīgo māsu sagatavošanu Latvijas teritorijā 19. gs., pievēršot uzmanību Daugavpils provincei (ņemot vērā to ģeogrāfisko attālumu no galvaspilsētas), to nodrošināšanu ar māsām. Šis raksts papildināja pētījumu par žēlsirdīgo māsu sagatavošanu Latvijas teritorijā Krievijas Sarkanā Krusta pastāvēšanas laikā (Odiņa O., Salaks J., (2011), kurā apskatīta māsu sagatavošana Latvijas teritorijā kopumā. Pēc laika uzbūves šis raksts ir retrospektīvs. Rezultātu iegūšanai, izņemot literatūru, bija izmantoti Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzeja materiāli, Baltkrievu Nacionālā vēstures arhīva 2529. fonda lietas, Latvijas Valsts arhīva 2176. fonda un Latvijas Valsts Vēstures arhīva 102. fonda lietas. Darbā izmantotas tradicionālās vēstures izpētes metodes - dokumentu hronoloģiskā sistematizācija un vēsturiski salīdzinošā metode.

Veselības aizsardzības sistēmas stāvoklis Daugavpils provincē *Health care system condition in Daugavpils Province*

Līdz 19. gs. civilslimnīcas Daugavpilī nebija (Шипулина, 1960). Tomēr pilsētā darbojās privātas slimnīcas. Katrā slimnīcā bija 5 - 10 gultas vietas. Ārstēšanas maksa šajās klīnikās par vienu dienu bija ap 9 latiem un bija līdzīga viena strādnieka nedēļas algai (Наймова, 1983). Visā pilsētā strādāja viens sanitārais ārsts. Daugavpilī nebija vienotas veselības aizsardzības sistēmas un medicīniskā palīdzība lielākai daļai pilsētas iedzīvotāju nebija pieejama (Шипулина, 1960). 1810. gadā sākās Daugavpils cietokšņa būvniecība. Šajā laikā pilsētā dislocējās hospitālis uz 300 vietām. 1812. gada Tēvijas karš parādīja, ka Dinaburga cietoksnis atrodas izdevīgā kara stratēģiskā vietā, tāpēc pēc kara turpinās cietokšņa būvniecība. 1820. gadā pēc arhitekta A. Štauberta projekta tika uzsākta un 1827. gadā bija pabeigta hospitāļa būvniecība. Šajā gadā hospitālī sāka ārstēt pirmos karavīrus. Hospitālis bija paredzēts 500 gultas vietām. Pirmais galvenais ārsts bija Jefrems Adamovičs. 1837. gadā hospitālis tika paplašināts līdz 900 vietām un kā 4. klases hospitālis, viņš bija viens no nozīmīgākajām Krievijas kara medicīnas iestādēm. Bet jau 1841. gadā šī medicīnas iestāde pārgāja uz 3. kl. 1852. gadā Dinaburga cietoksnī dienēja 15 ofiēru, 600 karavīru un 40 sievietes. Hospitālis bija paredzēts 600 vietām. Zūdot Daugavpils cietokšņa stratēģiskajai nozīmei, Pirmā pasaules kara priekšvakarā hospitāli pārveidoja par Daugavpils vietējo kara lazareti (Vīksna, 1983). Pēc laika hospitālis bija vēl reizi pazemināts līdz 2. kl. Sākot no hospitāļa nodibināšanas laikā tur darbojās aptieka (Смертьева, 1990).

Kādu laiku pilsētā darbojās kara dienesta slimnīca. 1863. gadā tajā bija 26 gultas vietas, no kurām 5 bija paredzētas civilam resoram. Pēc diviem gadiem slimnīca nodega (Шипулина, 1960). 1874. gadā hospitālī nodibināja Krievijas

Sarkanā Krusta biedrības Daugavpils komiteju un uzsāka žēlsirdīgo māsu sagatavošanu (Vīksna, 1983).

1878. gadā Daugavpilī darbojās Krievijas Sarkanā Krusta lazarete ar 25 gultas vietām (НГАБ, 2529. ф, 1. оп, 4 д., 7 л.). 1881. gada 6. martā atvērās pilsētas slimnīca ar 40 gultas vietām. Ikmēneša maksa par ārstēšanu tajos laikos bija ļoti augsta: oficiēriem – 30 rubļu, parastiem cilvēkiem – 10 rubļu. Slimnīcas medicīnas personāls bija sekojošais: ārsts, Dr. med. I. Šidlovska, uzraugs V. Lesnevska. Vēlāk štata sarakstā ieviesa feldšera amatu. 1884. gadā par slimnīcas galveno ārstu nozīmēja A. Paļmovu, kurš nostrādāja šajā slimnīca vairākus gadus. 1884. gadā pilsētas dome atļāva pilsētas valdei paņemt no sabiedriskās bankas 10-12 tūkstošs rubļus atsevišķas slimnīcas ēkas būvei Sadovaja ielā. Sakarā ar slimnīcas uzbūvi, palielinājās gultas vietu skaits – 73 (Шипулина, 1960).

Žēlsirdīgo māsu sagatavošana Latvijas teritorijā *Charity Nurses training on the Latvian territory*

Lai sagatavotu sievietes sanitāro personālu medicīniskās palīdzības sniegšanai slimiem un ievainotiem kara laikā un nodrošinātu slimnieku aprūpi hospitāļos, slimnīcās un privātmājās miera laikā, nodibināja Krievijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu kopienas (НГАБ, 2529. ф., 1. оп., 65. д., 58- ж. 263, 239–240 л.). Latvijā pirmās Sarkanā Krusta žēlsirdīgās māsu kopienas izveidoja 1867. gadā Rīgā. Sarkanā Krusta reprezentēja galvenokārt filantropisku motīvu mudinātas augstākās sabiedrības dāmas – krievu un vācbaltiešu muižnieku kundzes un meitas, pietiekami turīgu aprindu pārstāves. Vienkārša darba cilvēkiem – zemkopjiem, strādniekiem, arī Baltijas pamatiedzīvotājiem – šis cēlais un cildenais darbs bija liegts (Грибанов, 1990). Saskaņā ar Kara Padomes 1879. gada 13. janvāra nolikumu un pamatojoties uz Krievijas Sarkanā Krusta biedrības Statūtiem, lielu uzmanību pievērsa māsu izglītošanai. Māsu sagatavošanai bija izstrādāta apmācības programma, kura paredzēja gan teorētisko gan praktisko kursu (LVVA, 102.f., 1.apr., 16.l., 1.–2.lpp).

Teorētisko daļu audzēknēm lasīja kopienas galvenais ārsts, uzaicināja arī citus ārstus. Skolniecēm mācīja Dieva likumu. Lekcijās viņām stāstīja par cilvēka organisma funkcijām, mācīja anatomiju (par cilvēka kaulu uzbūvi, par organisma galvenajiem asinsvadiem). Mācību laikā skolniecēm sniedza informāciju par ārstniecisko zāļu nosaukumiem un to veidiem. Tāpat māsām sniedza priekšstatu par ķirurģiju un ķirurģiskiem instrumentiem. Topošām māsām stāstīja par medicīnisko aprīkojumu – termometriem, medicīniskajiem un aptiekas svāriem. Lekciju laikā pasniedzēji stāstīja par tīru gaisu, ūdeni un pārtikas produktu kvalitāti un to uzglabāšanu. Atsevišķas lekcijas lasīja par Sarkanā Krusta māsu pienākumiem un tiesībām.

Skolnieces apmācīja ievērot nepieciešamo kārtību, uzraugot apkuri un apgaismojumu, un jo īpaši slimnieku kopšanu palātās. Mācību laikā māsām mācīja slimnieku kopšanu un gultas sagatavošanu.

Praktiskās nodarbības notika kopienai paredzētajās ārstniecības iestādēs pie slimnieka gultas ārsta vadībā, vai aptiekās farmaceita uzraudzībā. Ja kopienai tādu telpu nebija, nodarbības notika ārstniecības iestādēs, kuras sadarbojās ar kopieniem. Praktisko nodarbību laikā skolnieces apmācīja profesionāli tehniskām iemaņām: kā slimnieku kopšanā lietot saites, kompreses, šinas, sinepju plāksterus un citus līdzekļus. Topošās māsas mācījās uzlikt pārsējus, apturēt asiņošanu, mērīt ķermeņa temperatūru. Mācību laikā pievērsa uzmanību ēdiena gatavošanai un diētas veidiem. Nodarbību laikā skolnieces apmeklēja veļas mazgātavu un iepazinās ar veļas pieņemšanas un izdošanas kārtību slimniekiem. Skolnieces strādāja rokdarbus – laboja slimnieku drēbes un veļu (kreklus ar izgrieztām piedurknēm u. c.), gatavoja un laboja pārsienamo materiālu. Topošām māsām mācīja tīrīšanas un mazgāšanas veidus, apģērba un saišu dezinficēšanu. Skolnieces iepazīstina ar biežāk sastopamām slimībām (piemēram, ar plaušu karsoni, drudzi, lipīgām slimībām), ar slimnieku kopšanas īpatnībām lipīgo slimību gadījumā. Skolnieces iepazinās ar pārsiešanas paņēmieniem un ar slimnieku pārvešanu. Studējošie vēroja operācijas. Viņus pielaida pie pārsiešanas un slimnieku kopšanas pēc operācijām, mācīja sniegt atskaiti ārstiem par pacienta veselības stāvokli. Praktisko nodarbību laikā slimnīcās skolniecēm ļāva dežurēt naktīs. Nodarbību laikā studējošie piedalījās ārstu apgaitās, mācījās mērīt ķermeņa temperatūru, pārbaudīt pacienta pulsu un elpošanas biežumu (LVVA, 102.f., 1.apr., 16.l., 1.–2., 4, 7.–9, 38, 49, 316, 319, 321 .lpp.).

Aprūpējot trūcīgos pacientus, māsām mācību laikā bez maksas bija jānostrādā 86 dienas (LVVA, 102.f., 1. apr., 99. l., 1, 4.–5, 11. lpp.).

Topošās māsas mācījās arī aptiekās un apguva recepšu lasīšanas un rakstīšanas prasmi, iepazinās ar biežāk receptūrā lietotajiem latīņu terminiem. Studēšanas laikā māsām mācīja, kā pareizi rīkoties saindēšanās gadījumos, ģīboņa un dzīvībai bīstamās situācijās. Saskaņā ar vietējiem hospitāļa vai slimnīcas noteikumiem un pēc mācību daļas vadības uzskatiem bija pieļaujamas (gan teorētiskā, gan praktiskā) mācību plāna izmaiņas.

Pēc teorētiskas un praktiskas daļas apguves, saskaņā ar Galvenās valdes apstiprināto programmu, notika zināšanu pārbaude. Audzēknes eksaminēja speciāla komisija, kas sastāvēja no to ārstniecības iestāžu ārstiem, kurās strādāja Kopienas žēlsirdīgās māsas; vecākās māsas; aizgādnieces; padomes locekļi un vietējie vai apgabalu Valdes locekļi.

Pēc mācībām studējošie kārtoja eksāmenu šādos priekšmetos: Dieva Likums; cilvēka organisma uzbūve un artērijas; tīrs gaiss, ūdens un pārtikas produktu kvalitāte; sautējošo komprešu, sinepju plāksteru, dēļu likšana, iešļircināšana, sildīto komprešu sagatavošana; pārsēju sagatavošana un uzlikšana; pirmās palīdzības sniegšana; zāļu līdzekļu veidi un to pielietošana;

ķirurgiskie instrumenti; higiēnas ievērošanas kārtība palātās, veļa un saimniecības piederumi; termometra pielietošana un vannas sagatavošana; pacienta veselības stāvokļa novērtēšanu (apetīte, izdalījumi, elpošanas biežums, miegs, pulss, ādas krāsa, brūces dzīšana un izsitumi); ēdiena gatavošana slimajiem; recepšu lasīšana un rakstīšana pēc diktāta; dažu zāļu sagatavošana; asiņošanas apturēšanas paņēmieni; neatliekamās palīdzības sniegšanas kārtība saindēšanās un ģīboņa gadījumos; māsu pienākumi un tiesības. Sarkanā Krusta biedrības un nodaļas, norīkojot māsas slimnieku kopšanai, ziņoja priekšniecībai par māsas atestāciju (LVVA, 102.f., 1.apr., 16.l., 1.–2., 4, 7.–9, 38, 49, 316, 319, 321. lpp.). Katru gadu pieauga žēlsirdīgo māsu skaits, kuras apguva apmācības programmu. Tā, 1883. gadā mācības beidza sešas audzēknes, 1884. gadā – 24 audzēknes (LVVA, 102.f., 1. apr., 99. l., 1, 4.–5, 11. lpp.).

Žēlsirdīgo māsu sagatavošana Vitebskas guberņā *Charity Nurses training in Vitebsk province*

1879. gadā Krievijas Sarkanā Krusta kopienas Galvenā Valde izstrādāja nolikumu par Sarkanā Krusta māsu nodaļām, lai organizētu tās teritorijas, kur bija vērojams žēlsirdīgo māsu trūkums (LVVA, 102.f., 1.apr., 16.l., 1.–2., 4, 7.–9, 38, 49, 316, 319, 321. lpp.). Ņemot vērā tādu situāciju, galvenais Kara Medicīnas inspektors 1891. gada novembrī griežas pie Vitebskas gubernatora ar lūgumu atbalstīt žēlsirdīgo māsu sagatavošanu šajā teritorijā (НГАБ, 2529. ф, 1. оп, 91. д., 1 л.). Pēc gada, 1892. gada 30. decembrī, Vitebskā bija nodibināta vietējas pārvaldes Krievijas Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu kopiena (НГАБ, 2529. ф, 1. оп, 65 д., 58 и л.). Šo iestādi izveidoja ar mērķi sagatavot sieviešu sanitāro personālu, lai sniegtu medicīnisko palīdzību slimiem kara un miera laikā (НГАБ, 2529. ф, 1. оп, 65- д., 58 л.).

Žēlsirdīgo māsu kopienas darbību Vitebskā atbalstīja Krievijas Sarkanā Krusta Vitebskas vietēja komiteja (НГАБ, 2529. ф, 1. оп, 65 д., 58 а л.). Kopienas sastāvā tika iekļauts aizbildnis un loceklis, ievēlētie ar Vietējo Valdi, uz diviem gadiem (НГАБ, 2529. ф, 1. оп, 65 д., 58 - з л.). Par Krievijas Sarkanā Krusta Vitebskas vietējas valdes priekšsēdētāju 1892. gadā bija ievēlēts padomnieks Rodions Depreradovičs (Родион Васильевич Депперадович). Viņa apstiprināts arī sekojošais valdes locekļu sastāvs: Polockas un Vitebskas bīskaps Antonins (Антонин); padomnieks Mihails Vosčinins (Михаил Сергеевич Вошинин); kolēģijas padomnieks Aleksandrs Polesskijs-Sčipillo (Александр Ефимович Полесский-Щипилло); padomnieks Andrejs Djakovs (Андрей Сергеевич Дьяков); padomnieks Pāvels Ossovskijs (Павел Симонович Оссовский); padomnieks Antons Stirikovičs (Антон Фадеевич Стырикович); lietvedis Jakovs Gaļkovskis (Яков Михайлович Гальковский). Par Godāto locekli tika ievēlēts kņazs Vasilijs Dolgorukovs (Василий Михайлович Долгоруков) (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 58 а л.).

Vitebskas vietējās Sarkanā Krusta kopienas sapulcē nolēma apstiprināt štata sarakstā 12 žēlsirdīgās māsas (НГАБ, 2529 ф, 1 оп, 65 д., 58 - ж л.). Kopienas nodibināšanas laikā vecākās žēlsirdīgās māsas pienākumus izpildīja Natalja Klementjeva (Наталия Николаевна Клементьева). 1892. gadā kopienā bija reģistrētas 8 topošās žēlsirdīgās māsas (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 222 л.). Kopienas māja atrodas Vitebskā, Nikoļska (Никольская) ielā. Tā bija akmeņu vienstāvu māja ar pagrabu (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 58 - к л.). Žēlsirdīgo māsu kopiena uzsāka savu darbību 1893. gada 1. janvārī ar 11 pārbaudāmām māsām.

Krievijas Sarkanā Krusta Vitebskas kopienas nolikumu apstiprināja Krievijas Sarkanā Krusta Galvenā Valde 1892. gada 22. augustā. Pēc nolikuma žēlsirdīgo māsu apmācības ilgums bija gads un seši mēneši pēc programmas, kuru apstiprināja Galvenā Valde 1882. gada 19. februārī (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 3 л.). Nodarbības sākās kopienas telpās no 1893. gada 7. janvāra un notika katru dienu no plkst. 9.00. (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 144 д л.). Katrai topošai mācai (pārbaudāmai) katru mēnesī mācību laikā maksāja 2 rbļ. (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 4 л.). Pēc iespējas visas nodarbības notika praktiski. Par mācību līdzekļiem izmantoja skeletu (to piegādāja Kara Medicīnas akadēmijas anatomijas institūts), doktora Fidlera anatomisko karti, doktora Ternera kartes ar instrukcijām par pirmās medicīnas palīdzības sniegšanas paņēmieniem. Topošās žēlsirdīgās māsas nevarēja pilnīgi uztvert materiālu anatomijā, fizioloģijā un higiēnā nepietiekoša izglītības līmeņa dēļ (no visām 11 topošām māsām tikai viena pabeidza skolu). Līdz ar to bija ieviesta šo priekšmetu konspektēšana. Konspektu sastādīšanai bija vēl viens mērķis – apmācīt māsas gramatikai (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 144 д л.).

Pirmā mācību kursa ilgums bija pus gads (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 33 д., 2 л.). Šajā kursā divas stundas nedēļā tika mācīts Dieva Likums. Dieva likuma mācības, reliģiozo grāmatu lasīšana un pārrunas notika mācītāja Aleksandra vadībā un bija organizētas trīs reizes nedēļā: pirmdien, trešdien un piektdien (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 144 е л.). Elementārās higiēnas kurss, kura laikā māsām sniedza informāciju par slimniekiem piemēroto apkārtējo vidi un ārstnieciskām dietām, notika trīs reizes nedēļā. Tāpat šī kursa ietvaros topošās māsas izglītoja par slimnieka gultas veļas maiņas biežumu, to mazgāšanu un dezinfekciju. Ikdienā, pirmā kursa apmācības laikā, māsām tika mācītas pacientu pārņemšanas metodes un ķermeņa pozicionēšanas veidi gultā dažādu ievainojumu gadījumos. Lielu uzmanību pirmajā kursā pievērsa arī palātas vēdināšanai un virsmas dezinfekcijai. Trīs reizes nedēļā māsām tika mācīta anatomija (cilvēka ķermeņa īss apraksts). Šī priekšmeta apguvei par demonstrācijas līdzekļiem, izņemot skeletu, izmantoja arī anatomiskus zīmējumus vai uzskates līdzekļus, izgatavotus no izkrāsota ģipša, lai novērstu māsu pieskaršanos pie līķiem. Tāpat trīs reizes nedēļā topošām māsām tika mācīta fizioloģija - mācība par galvenajām cilvēka ķermeņa funkcijām. Mācību laikā māsām sniedza priekšstatu par iekšējām un infekcijas slimībām un apmācīja, kā rīkoties šo

slimību gadījumos. Divas reizes nedēļā tika mācīts kā sniegt palīdzību grūtniecēm un kopt jaundzimušos. Par ādas slimībām sniedza informāciju trīs reizes nedēļā, par ķirurģiskām slimībām ar dismurgiju – divas reizes nedēļā (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 33 д., 2 л.). Tāpat māsas apmācīja mērīt ķermeņa temperatūru, noteikt pulsu un elpošanas biežumu, sekot slimnieka izdalījumiem (krēpu, sviedru, urīnu un asinīm). Mācību laikā uzmanība bija pievērsta arī farmakoloģijas pamatiem: zāļu sagatavošanai, izmantojot aptiekas svarus. Nodarbības notika hospitālī un aptiekās. Topošās māsas izglītoja par hospitāļu higiēnu, neatliekamās palīdzības principiem, sniedza priekšstatu par Hospitāļu Statūtiem (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 144 е л.).

No 1893. gada 1. jūlijā sākās otrais mācību kurss – praktiskais. Sākot ar šo laiku nodarbības notika slimnīcā, slimnīcas virtuvē, aptiekā un veļas mazgātavās (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 144 д л.). Šī kursa ilgums bija viens gads (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 33 д., 3 л.). Māsu praksi kontrolēja slimnīcas vecākais ārsts un ordinatori. Topošo māsu slimnieku kopšanā apmācīja slimnīcas vecākā māsa (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 144 е л.). Tāpat praktiskās nodarbības laikā māsas nodarbojās ar rokdarbiem: izgatavoja un mazgāja marles saites, laboja gultas veļu un tml. Topošās māsas vairākas reizes dienā apmeklēja un novēroja slimniekus palātās, asistēja ārstiem operācijas laikā un izpildīja visus ārsta norādījumus. Topošās māsas atzīmēja slimnīcas žurnālā par slimnieku veselības stāvokļa izmaiņām: kontrolēja ķermeņa temperatūru, pulsu un elpošanas biežumu un ārstēšanas dinamiku (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 33 д., 3 л.).

1894. gadā kopienā bija viena žēlsirdīgā māsa un vienpadsmit topošās (pārbaudāmās) māsas. Visas bija pareizticīgas (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 144 д л.). Pēc programmas apgūšanās, žēlsirdīgās māsas saņēma titulu „Sarkanā Krusta māsa” un strādāja kopienā. Žēlsirdīgās māsas nodrošināja ar dzīvokli un uzturēšanās līdzekļiem. Pamatojoties uz Vitebskas biedrības Sarkanā Krusta žēlsirdīgās māsas kopienas nolikumu (Vitebskas vietējas valdes Krievijas Sarkanā Krusta kopienas protokols no 25.02.1893.), katru mēnesi māsām maksāja no 2 līdz 5 rubļiem. Vecākā māsa saņēma 16 rbļ. mēnesī (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 3 л.).

Žēlsirdīgo māsu darbība *Activities of Charity Nurses*

Krievijas Sarkanā Krusta Galvenā Valde pēc krievu – turku kara, saskaņā ar Biedrības Aizstāves, Valdnieces Ņeizarienes pavēli, nolēma nodrošināt kara hospitāļus ar žēlsirdīgām māsām. Šo lēmumu pieņēma tāpēc, ka Biedrībās bija pamanāms māsu trūkums, viņas varēja nodrošināt vienīgi galvaspilsētas hospitāļus un dažas guberņas. Kara Padome, saskaņā ar Galveno štābu Sanktpēterburgā 1879. gada 23. janvārī izdeva pavēli, lai nodrošinātu 4. un 3. klases hospitāļus ar žēlsirdīgām māsām. Vienai māsai bija jāaprūpē 50 pacienti. Hospitālī jābūt vienai vecākajai māsai, 2. un 1. klases hospitāļos (arī

pushospitāļos) bija nolemts palielināt esošo māsu skaitu vēl par vienu māsu katrā hospitālī (LVVA, 102.f., 1.apr., 111.l., 2., 4.–5. lpp.). Visas māsas darba vietās bija jāalgo saskaņā ar Kara resora 1873. gada pavēli Nr. 80 „Par štatu māsām”. Visās kara ārstniecības iestādēs, kurās strādāja žēlsirdīgās māsas, par katru māsu bija veikta iemaksa vietējās Biedrības aizgādībā par ievainotiem un slimiem karavīriem. Māsām, pildot savus pienākumus hospitāļos un saslimšanas gadījumā zaudējot darba spējas, piešķīra pensiju tajā pašā apmērā 15 gadus ātrāk. Žēlsirdīgām māsām, kuras dienesta laikā bija ievainotas vai kļuvušas invalīdes, bija tiesības saņemt Krievijas Sarkanā Krusta Komitejas aizsardzību (LVVA, 102.f., 1.apr., 16.l., 1.–2., 4, 7.–9, 38, 49, 316, 319, 321 .lpp.).

1894. gada 21. septembrī Apgabalu Štābs izsludināja paziņojumu ar Nr. 16342, kurā bija minēts, ka gadījumā, ja ārstniecības iestādēs Vitebska apriņķī rodas vakances žēlsirdīgo māsu darbam, jāgriežas Vitebskas vietējā valdē (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 245 л.). Ņemot vērā Sabiedriskās Apgādības pavēli no 1894. gada 31.oktobra ar Nr. 2731., Galvenā Valde paziņoja, ka ir nepieciešams ieskaitīt žēlsirdīgās māsas štata sarakstā sekojošās pilsētas slimnīcās: Vitebskā – divas, Polockā un Daugavpilī pa vienai, ar uzturēšanas naudu 180,00 rbļ. gadā katrai. Tāpat šīs māsas nodrošināja ar dzīvokļiem slimnīcās, par ēdināšanu katrai maksāja 9 rbļ. mēnesī (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 244 д. л.).

Sakarā ar holeras epidēmijas izplatīšanos 1894. gadā, cīņai ar to no Vitebskas māsas komandēja uz Rēzekni, Daugavpili un Krāslavu. Māsu uzturēšanu nodrošināja tās iestādes, kurās viņas strādāja. Māsām izdeva apliecības bezmaksas braukšanai komandējamās vietās (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 239 л.). Slimnieku kopšanai Daugavpils apriņķī komandēja vairākas māsas. Marija Tjunina (Мария Тюнина) un Sofija Kušeļevskaja (София Кушелевская) strādāja Rēzeknē no 13.08.1894. līdz 12.09.1894. Par savu darbu katra saņēma atalgojumu 30 rbļ. apmērā. Marija Kovaļevskaja nostrādāja Daugavpilī no 26.09.1894. līdz 16.11.1894., saņemot par to atlīdzību 38 rbļ. apmērā. Sofija Kušeļevskaja (София Кушелевская) un Ļubova Lempičkaja (Любовь Лемпицкая) bija nosūtītas uz Krāslavu. Sofija Kušeļevskaja (София Кушелевская) nostrādāja tur no 17.11.1894. līdz 6.12.1894. Ļubova Lempičkaja (Любовь Лемпицкая) strādāja Krāslavā no 18.11.1894. līdz 22.12.1894. Par savu darbu katra saņēma atalgojumu 38 rbļ. apmērā (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 240 л.). Runājot par Krāslavu, 1789. gadā grāfiene Auguste Plātere Oginskis (Augusta z Ogińskis Broel Platerowa; 1724 – 1791) uzcēla tur pirmo slimnīcu, kur priesteris Vincenta de Paula (Vincent de Paulo; 1581–1660) apvienības 8 žēlsirdīgās māsas kalpoja nabagiem un slimajiem (Gedroyc, 1908). Šo māsu darbība bija pārtraukta 1864. gadā, jo māsas atbalstīja nemierniekus poļu sacelšanās laikā (Schletz, 1960). Māsu mītnē Krāslavā iekārtojās krievu policija, bet kapliča tika pārvērsta par pareizticīgo baznīcu (Zeile, 2006).

1895. gadā Sarkanā Krusta Galvenā Valde ieviesa ierosinājumu par žēlsirdīgo māsu sagatavošanu. Lai sagatavotu vairāk žēlsirdīgo māsu noteiktā teritorijā un neapgrūtinātu Sarkanā Krusta kopienu ar žēlsirdīgo māsu uzturēšanu tikai uz saviem līdzekļiem, bija rekomendēts apmācītas žēlsirdīgās māsas par atalgojumu sūtīt darbam uz pilsētas, privātām slimnīcām, kara hospitāļiem. Šajā gadījumā kopiena varēja paplašināt savu darbību, gatavojot jaunas žēlsirdīgās māsas. Savukārt, māsas, kuras kādu laiku nostrādāja ārstniecības iestādēs, var būt atsauktas atpakaļ kopienā, aizvietojojt viņas ar jaunām māsām, lai apmācītu tās slimnieku kopšanā. (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 238 л.)

1895. gada 1. janvārī Vitebskas kopienā bija 9 žēlsirdīgās māsas (tajā skaitā arī vecākā māsa), pārbaudāmās – 6, rezervē – 2. (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 237 л.). 1895. gadā ar ķeizarienes Marijas atļauju, visās Sarkanā Krusta kopienās bija organizēta naudas vākšana, lai organizētu fondu un nodibinātu patvērumu vecām un slimām žēlsirdīgām māsām (НГАБ, 2529 ф, 1. оп, 65 д., 263 л.).

Diskusija *Discussion*

Pateicoties Sarkanā Krusta organizācijas darbībai, kuru 19. gs. aktīvi atbalstīja arī Krievija (Latvija bija Krievijas impērijas sastāvā), liela uzmanība bija pievērsta žēlsirdīgo māsu sagatavošanai. Kā jau zināms, Latvijas teritorijā māsu apmācību organizēja Rīgā, žēlsirdīgo māsu kopienās, sākot no 1879. gadā. Līdz ar to māsu sagatavošanai bija izstrādāta apmācības programma. Diemžēl, neizdevās atrast informāciju par māsu apmācības programmas ilgumu.

Savukārt, šis raksts tika veltīts žēlsirdīgo māsu sagatavošanai Latvijas teritorijā 19. gs., akcentējot uzmanību Latgalei, tieši – Daugavpils provincei, jo šis reģions atradās diezgan tālu no galvaspilsētas. Ir zināms, ka Daugavpilī 1874. gadā hospitālī nodibināja Krievijas Sarkanā Krusta biedrības Daugavpils komiteju un uzsāka žēlsirdīgo māsu sagatavošanu. Tomēr neizdevās atrast dokumentus, cik ilgi notika māsu sagatavošana, par apmācīto māsu skaitu, kāds bija apmācības programmas saturs (vai bija vispār) un ilgums. Māsu apmācībai bija nepieciešama mācību bāze – slimnīcas. 1878. gadā Daugavpilī darbojās Krievijas Sarkanā Krusta lazarete ar 25 gultas vietām. Vēlāk, sakarā ar slimnīcas uzbūvi, palielinājās gultas vietu skaits – 73. Pēc tā var spriest, ka bāze māsu apmācībai Daugavpilī tomēr eksistēja. Tomēr trūkst arī informācijas par māsu skaitu Daugavpils provincē. Epidēmijas laikā žēlsirdīgās māsas no Vitebska komandēja uz Daugavpils provinci. Tas liecina, ka šajā teritorijā bija pamanāms māsu trūkums. Acīmredzot, Vitebskā notika aktīva māsu sagatavošana un nepieciešamības gadījumos arī Daugavpils province bija nodrošināta ar māsām, pateicoties savai teritoriālai izvietojumam. Analizējot Baltkrievu Nacionālā vēstures arhīva dokumentus, ir noskaidrota māsu apmācības programma un

studiju ilgums (gads un seši mēneši) Vitebskā. Pēc sava saturā tā bija līdzīga māsu apmācības programmai Rīgā. Pēc tā var spriest, ka māsu apmācības ilgums arī bija līdzīgs.

Secinājumi *Conclusions*

Krievijas Sarkanā Krusta darbības laikā Daugavpils province bija iekļauta Vitebskas guberņā. Viens no Krievijas Sarkanā Krusta mērķiem bija žēlsirdīgo māsu sagatavošana un apmācība. Ņemot vērā, ka šajā laikā māsu apmācībai bija izstrādāta un apstiprināta programma, var teikt, ka šajā laikā sākās māsu profesionāla sagatavošana.

Analizējot žēlsirdīgo māsu apmācības programmas saturu Latvijas teritorijā 19. gadsimtā, var secināt, ka programmas bija līdzīgas gan Rīgā, gan Vitebskā (mūsdienās Baltkrievijā). To var paskaidrot ar to, ka Latvijas teritorija bija iekļauta Krievijas Impērijā. Līdz ar to, runājot par māsu sagatavošanas ilgumu, balstoties uz arhīva materiāliem, var pieļaut, ka tas bija vienāds (gads un seši mēneši) visā Latvijas teritorijā.

Žēlsirdīgo māsu profesionālā apmācība pēc izstrādātas programmas notika arī žēlsirdīgo māsu kopienā Vitebskā (mūsdienās Baltkrievijā). Šajā laikā Latgalē bija pamanāms žēlsirdīgo māsu trūkums. Pateicoties šai māsu kopienai, arī Latgale nepieciešamības gadījumos (piem., holeras epidēmijas laikā) bija nodrošināta ar žēlsirdīgo māsu palīdzību.

Summary

In 1772 Daugavpils was incorporated into the Russian Empire and remained the capital city of Daugavpils province. In 1796 this province was incorporated into Belarus province and later in 1802 into Vitebsk province.

16 countries joined officially the First Geneva Convention „For the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field” in 1864. In 1867 Russia, having Latvia as a part of it, also joined the Geneva Convention. That year the Russian society for wounded and sick soldiers care was established. Over time the original name of the Russian society for wounded and sick soldiers care was changed. In 1879 it was given the new official name - „the Russian Red Cross Society”. The Committees of the Russian Red Cross were established in all the provinces of Russian gubernias, so in Vidzeme and Kurzeme they were in Riga and Jelgava, but Daugavpils province was under the control of the Committee of Vitebsk gubernia.

The communities of the Red Cross Sisters of Charity were founded to prepare female sanitary staff for medical care of the sick and wounded during the war and to provide nursing care in hospitals, military hospitals and private homes during peacetime. The Vitebsk local committee of the Russian Red Cross supported the activities of Sisters of Charity Community in Vitebsk.

Taking into account the fact that this time nursing training programme was developed and approved, it can be said that it was the beginning of nursing professional training. Analyzing the sisters` of Charity training programme content on the Latvian territory and Vitebsk province, it can be concluded that the programmes were similar. This can be

explained by the fact that the Latvian territory was incorporated into the Russian Empire. Speaking about the nursing training time, based on the archival material, it can be supposed that it was the same (one year and six months) across the Latvian territory. Sisters of Charity professional training according to the developed and approved programme was held in the sisters of mercy community in Vitebsk (now Belarus), too. During this time there was an apparent lack of sisters of mercy in Latgale. Thanks to this community even in Latgale in emergency cases (e.g. cholera epidemic) care was provided with the help of sisters of Charity.

Izmantotā literatūra
References

- Gedroyc F., (1908), *Zapisi do dziejow szpitalnictwa w dawnej Polsce*. Warszawa, 34.
Latvijas Valsts arhīvs (tekstā LVA), 2176.f., 1-v apr., 32. l., 6, 28, 32.–34. lpp.
Latvijas Valsts Vēstures arhīvs (tekstā LVVA) LVVA, 102.f., 1.apr., 16.l., 1.–2.lpp.
Turpat. 104.l., 1. lpp.
Turpat. 111.l., 2., 4.–5. lpp.
Turpat. 16.l., 1.–2., 4, 7.–9, 38, 49, 316, 319, 321. lpp.
Nagobads V., Vīksna A., (2003), *Latvijas Sarkanais Krusts*. Rīga: Latvijas Sarkanais Krusts, 7.
Soikāns J., (1924), *Senejō Latgolā*. Rēzekne, 48.
Сорокина Т., (1994), *История медицины*. Москва: „Панмс”, 346.
Schletz A., (1960), *Zarys historyczny Zgromadzenia Sióstr Miloserdzia w Polsce*. Kraków, 8–11.
Vīksna A., (1983), *Dodot gaismu sadegu*. Rīga: „Zvaigzne”, 199.
Zeile P., (2006), *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 324.
Грибанов Е., (1990), *Медицина в символах и эмблемах*. Москва: Медицина, 174–176.
Наумова Р., (1983), *Справочные материалы по истории здравоохранения Латгалии*.
Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzeja zinātniska arhīva lieta Nr. 941,
Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzejs, 1-2.
Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (tekstā НГАБ), НГАБ, 2529. ф, 1. оп, 4 д., 7 л.
НГАБ, 2529. ф, 1. оп, 91. д., 1 л.
Turpat. 65 д., 3, 4, 58 – и, 58, 58-а, 58- з, 58- ж , 58-к, 144- д , 144, 144-е, 222, 238–240, 244- д, 245, 263 л.
Turpat. 33 д., 2– 3 л.
Смертьева В., (1990), *О госпитале в крепости*. Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzeja zinātniska arhīva lieta Nr. 1555, Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzejs, 4–7.
Шипулина Н., (1960), *Развитие здравоохранения города Даугавпилса (19 век)*.
Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzeja zinātniska arhīva lieta Nr.1343.,
Daugavpils novadpētniecības un mākslas muzejs, 3–5.